

Grzegorz, Maksymilian

"Biblioteczka Kopernikańska"

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 527-532

1973

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MAKSYMILIAN GRZEGORZ

„BIBLIOTECZKA KOPERNIKAŃSKA”

Pięćsetna rocznica urodzin Mikołaja Kopernika dała okazję toruńskiemu środowisku naukowemu do podjęcia wszechstronnych badań nad życiem i dziełem najwybitniejszego obywatela Torunia, a zarazem jednego z najgenialniejszych uczonych wszystkich czasów. Efektem tych prac badawczych i popularyzacyjnych było między innymi ukazanie się „Biblioteczki Kopernikańskiej”. Zawiera ona łącznie czternaście tomików, z których cztery wznowiono, a trzy dalsze ukazały się dodatkowo w tłumaczeniu na język niemiecki lub angielski. „Biblioteczkę Kopernikańską” wydano w dziale Prac Popularnonaukowych Towarzystwa Naukowego w Toruniu, a jej poszczególne tomiki w ogromnej większości wyszły spod pióra miejscowych historyków czy astronomów, którzy i dawniej zajmowali się w pewnej mierze badaniami kopernikowskimi. Naczelnym zadaniem, jakie postawili wydawcy przed tą serią było udostępnienie szerokim rzeszom czytelników informacji o życiu i dziele naszego Astronoma. Zadanie zaś autorów polegało na przystępnym, zrozumiałym dla wszystkich przekazaniu faktów naukowych.

Poszczególne tomiki „Biblioteki Kopernikańskiej” związane z postacią Wielkiego Astronoma potraktowano na szerokim tle epoki i najbliższego środowiska społeczno-politycznego, gospodarczego oraz kulturalnego. Odłąbną dziedzinę badań stanowiła również szeroko potraktowana działalność publiczna Mikołaja Kopernika, a w szczególności jego prace na rzecz kapituły, jako administratora dóbr kapitulnych, czy jej kanclerza oraz niezaprzeczalny wkład teoretyczny Kopernika w prace nad reformą monetarną w Prusach. Najwięcej jednak uwag — i to nie bez racji — poświęcono jego przygotowaniu do badań naukowych, poddając gruntownej analizie warsztat badawczy i zestaw literatury naukowej, jakim dysponował. Dużo też miejsca poświęcono samej koncepcji heliocentrycznej wielkiego astronoma, jej kolejnych przemian i przeobrażeń aż po dzień dzisiejszy z uwzględnieniem astronomii przedkopernikowskiej.

Tak pomyślane przedawnictwo seryjne otwiera tomik pióra Karola Górskiego¹, który przedstawia czytelnikowi rodziców Astronoma, dom

---

¹ K. Górski, *Dom i środowisko rodzinne Mikołaja Kopernika*, wyd. 1, Toruń 1968, Biblioteczka Kopernikańska, nr 1; wyd. 2, Toruń 1972. Por. recenzję A. Skrobackiego, *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, 1969, nr 1, ss. 107—108.

rodziny i jego lokalizację, najbliższe Mikołajowi Kopernikowi środowisko i jego wpływ na powstanie nauki kopernikowskiej. Tomik ten poświęca sporo miejsca dzieciństwu Mikołaja i jego rodzeństwa na tle czasów im współczesnych. Cennym uzupełnieniem jest genealogiczna tablica rodzin Wattenrode, von Allen i Koperników, którą autor nieznacznie skorygował w drugim wydaniu. Na uwagę zasługuje też plan parcel przy ulicach Św. Anny i Starotoruńskiej, tworzących obecnie ulicę Kopernika.

Gród rodzinny Astronoma, poczynając od przystępnego omówienia układu przestrzennego i najważniejszych zabytków oraz przedmieść, a także Kępy Bazarowej i Dybowa-Nieszawy, prezentuje tomik, którego autorem jest Bohdan Rymaszewski². Tomik ten, szczególnie bogato ilustrowany, przynosi szkic miasta z końca XV wieku.

Dalszy tomik, dość ściśle związany tematycznie z wyżej wspomnianymi, przybliży nam obraz środowiska społecznego i intelektualnego Prus Królewskich, w których wyrósł i żył Kopernik. Opracowanie Zenona Nowaka³, mimo swego popularnonaukowego charakteru, zasługuje na uwagę również dlatego, że autor po raz pierwszy w historiografii zajmującej się badaniami Prus Królewskich przedstawił tę problematykę w tak szerokim zakresie.

Do rzędu prac umożliwiających czytelnikowi poznanie umysłowości Kopernika i jego warsztatu naukowego należy zaliczyć pierwsze popularnonaukowe opracowanie biblioteki Mikołaja Kopernika, którego autorem jest Leonard Jarzębowski⁴ oraz pracę Andrzeja Woszczyka⁵ przeciwstawiającą instrumentom używanym przez Kopernika narzędzia współczesnej astronomii. L. Jarzębowski informuje czytelnika nie tylko o książkach, które stanowiły własność astronoma, ale także o tych dziełach, z którymi Kopernik nie mógł się nie zetknąć. Autor kończy swoją pracę załączonym wykazem — zaopatrzonym w szczegółowe dane bibliograficzne — posiadanych i wykorzystywanych przez Kopernika książek. Jest to bez wątpienia pożyteczne uzupełnienie tej starannie przygotowanej pozycji.

Z dużą pieczołowitością opracował swe kompendium A. Woszczyk zaopatrując je w kilkadziesiąt szkiców oraz ilustracji. Jest to praca pionierska, nikt bowiem dotychczas nie zainteresował się bliżej tym tematem. A. Woszczyk omówił podstawowe zjawiska fizyczne i wykorzystywane narzędzia obserwacyjne na przestrzeni dziejów, mimo trudności wynikających z wielowiekowych różnic.

Obszerny zarys działalności publicznej Mikołaja Kopernika przedsta-

² B. Rymaszewski, *Toruń w czasach Kopernika. Urbanistyka. Architektura. Sztuka*, wyd. 1, Toruń 1969, Biblioteczka Kopernikańska, nr 2; wyd. 2, Toruń 1973; tłumaczenie na język angielski: *Toruń in the days of Copernicus. Urban, Development, Architecture. Art*, Toruń 1973, Copernican Publications, nr 2.

³ Z. Nowak, *Kultura umysłowa Prus Królewskich w czasach Kopernika*, Toruń 1972, Biblioteczka Kopernikańska, nr 9.

⁴ L. Jarzębowski, *Biblioteka Mikołaja Kopernika*, Toruń 1971, Biblioteczka Kopernikańska, nr 6.

⁵ A. Woszczyk, *Instrumenty Kopernika a narzędzia współczesnej astronomii*, Toruń 1973, Biblioteczka Kopernikańska, nr 13.

wił Marian Biskup⁶, wykorzystując w nim w pełni świeżo odkryte przez siebie listy astronoma. Praca tegoż autora dotyczy okresu pobytu Mikołaja Kopernika na Warmii poczynając od schyłku 1503 r. Na wstępie M. Biskup omawia teren działalności Astronoma wraz z jego swoistą specyfiką kładąc szczególny akcent na zagadnienia ustrojowe Prus Królewskich, by następnie ukazać Kopernika na zjazdach stanów u boku swego wuja Łukasza Watzenrodego, czy też jako administratora dóbr kapituły warmińskiej i obrońcę Olsztyna przed zakusami Zakońcu krzyżackiego, wreszcie jako twórcę reformy monetarnej w Prusach. U schyłku życia widzimy wielkiego toruńczyka, jak rozwija działalność lekarską i oddaje się pracy badawczej nad udoskonaleniem swojego dzieła.

Dorobek Mikołaja Kopernika na niwie działalności gospodarczej ze szczególnym uwzględnieniem jego poglądów monetarnych przedstawił Stefan Cackowski⁷, dając bardzo przekonujący przegląd całości zagadnień ekonomicznych Prus Królewskich i szerszych europejskich. W tej bogato ilustrowanej rozprawce poddano dość wyczerpującej analizie wszystkie znane wersje traktatu monetarnego Mikołaja Kopernika z uwzględnieniem jego dorobku na tym polu. Ponadto S. Cackowski uwzględnił wszelkie inne kierunki działalności gospodarczej Kopernika.

Inicjatorzy i wydawcy „Biblioteczki Kopernikańskiej” w szczególności pamiętali o najistotniejszej dziedzinie działalności Mikołaja Kopernika, a mianowicie o problematyce astronomicznej, której wielki uczony poświęcił kilka dziesięcioleci swego życia. Na łączną bowiem liczbę rozprawek, z których składa się „Biblioteczka Kopernikańska”, aż osiem z nich ma związek z astronomią.

Poza wyżej omówionym tomikiem, dotyczącym instrumentów Kopernika, który przedstawiono przy okazji oceny warsztatu naukowego astronoma, jeszcze siedem dalszych rozprawek omawia stan badań nad astronomią, jaki zastał Kopernik oraz jego własne osiągnięcia i zdobycze następnych pokoleń. W sferę astronomii przedkopernikowskiej wprowadza rozprawka Jerzego Dobrzyckiego⁸. Autor ten słusznie postawił sobie za cel powiązanie epokowego odkrycia Kopernika z osiągnięciami i tradycjami wypracowanymi przez minione pokolenia. To ściśle złączenie klamrami wspólnych więzów prekursorskich tez poprzedników Kopernika z jego własnym zwartym systemem nowej astronomii powiodło się J. Dobrzyckiemu w zupełności.

Waldemar Voise⁹ ukazuje natomiast postać Kopernika na szerokim tle ruchu umysłowego końca XV wieku i początków XVI wieku, przedstawia krakowskie środowisko uniwersyteckie z bujnie rozkwitającą szkołą

⁶ M. Biskup, *Działalność publiczna Mikołaja Kopernika*, Toruń 1971, Biblioteczka Kopernikańska, nr 5 oraz tłumaczenie na język niemiecki: *Nicolaus Copernicus im öffentlichen Leben Polens*, Toruń 1972, Copernicanische Bibliothek, Nr 3.

⁷ S. Cackowski, *Mikołaj Kopernik jako ekonomista*, Toruń 1971, Biblioteczka Kopernikańska, nr 4.

⁸ J. Dobrzycki, *Astronomia przedkopernikowska*, Toruń 1971, Biblioteczka Kopernikańska, nr 7.

⁹ W. Voise, *Mikołaj Kopernik, dzieje jednego odkrycia*, wyd. I, Toruń 1970, Biblioteczka Kopernikańska, nr 3; wyd. 2, Toruń 1973.

astronomiczną, znaną wówczas w całej Europie oraz zarysowuje drogę Kopernika do jego epokowego odkrycia. Dalsze części rozprawki dotyczą znaczenia i wpływu dokonanego odkrycia na postęp w pracach badawczych w astronomii i innych gałęziach wiedzy. Cecylia Iwaniszewska¹⁰ zapoznaje czytelnika z poglądami astronomicznymi Kopernika zawartymi w *De revolutionibus*. Rozprawka jej, z wyjątkiem wstępnych uwag dotyczących rzeczywistych ruchów Ziemi oraz pierwszych informacji o teorii Kopernika, przynosi rzeczową analizę dzieła, napisaną językiem zrozumiałym i przystępnym dla wszystkich. Na podkreślenie zasługuje fakt, że autorka po raz pierwszy udostępniła czytelnikowi w sposób popularnonaukowy główne tezy Mikołaja Kopernika. W podsumowaniu na stronie 73 C. Iwaniszewska pisze: „Dla wszystkich nauk przyrodniczych ważne stało się stwierdzenie, że prawa natury są wszędzie jednakowe, czy to na Ziemi, czy też poza nią, że istnieje jedność materii i praw nią rządzących w całym wszechświecie. Kopernikowskie księgi *Obrotów* mogą być na zawsze wzorem publikacji naukowej, w której teoria została ściśle powiązana ze starannie opracowanym doświadczeniem”.

Alojzy Tujakowski¹¹ opracował historię kolejnych edycji *De revolutionibus*. Dla historii nauki, a także dla bibliofilów pożyteczny i zapewne interesujący może się okazać zwłaszcza końcowy wykaz wydań *De revolutionibus*, tłumaczeń, przedruków i wydań cząstkowych. Również w tym wypadku rozprawka z „Biblioteczki Kopernikańskiej”, mimo jej popularnonaukowego charakteru, daje po raz pierwszy tak pełną informację o historii wydań dzieła Kopernika na całym świecie poczynając od edycji norymberskiej w 1543 r.

Szeroki zarys osiągnięć kosmologii, zajmującej się badaniem struktury i ewolucji Wszechświata, daje rozprawka Antoniego Stawikowskiego¹², w której autor próbował wykazać wpływ teorii Kopernika na rozwój nauk przyrodniczych. Zdaniem A. Stawikowskiego można mówić o rewolucji kopernikowskiej w nauce (s. 7), mimo iż Astronom starał się w swym dziele zachować tradycyjny obraz Wszechświata. Już jednak następne pokolenie kopernikanistów „zerwało z pojęciem skończoności Wszechświata, jako logicznej konsekwencji geocentryzmu”.

Osiągnięcia, kierunki badawcze i krótki zarys historii ośrodka astronomicznego w Toruniu przedstawiono w dość obszernym tomiku, który ukazał się pod redakcją Cecylii Iwaniszewskiej¹³. Współautorami jego są: Alojzy Burnicki, Stanisław Gąska, Stanisław Gorgolewski, Stefania Grudzińska, Cecylia Iwaniszewska, Wilhelmina Iwanowska i Andrzej Woszczyk. Tę pięknie ilustrowaną rozprawkę zamyka spis opublikowa-

¹⁰ C. Iwaniszewska, *Astronomia Mikołaja Kopernika*, Toruń 1971, Biblioteczka Kopernikańska, nr 8; wyd. 2, Toruń 1973.

¹¹ A. Tujakowski, *Mikołaj Kopernik „De revolutionibus”*, Historia wydań, Toruń 1973, Biblioteczka Kopernikańska, nr 12.

¹² A. Stawikowski, *Wszechświat Kopernika a kosmologia współczesna*, Toruń 1973, Biblioteczka Kopernikańska, nr 11.

¹³ *Astronomia w Toruniu mieście Mikołaja Kopernika*, pod red. C. Iwaniszewskiej, Toruń 1972, Biblioteczka Kopernikańska, nr 10 oraz tłumaczenie na język angielski: *Astronomy in Toruń Nicholas Copernicus Native Town*, edited by C. Iwaniszewska, Toruń 1972, Copernican Publications, Nr 1.

nych przez zespół astronomów toruńskich prac, stanowiących wymowne świadectwo ich osiągnięć.

Autorka ostatniego tomiku „Biblioteczki Kopernikańskiej”, Wilhelmina Iwanowska¹⁴, we wstępie do swej pracy tak charakteryzuje główne założenia swej edycji: „Rozważaniu następstw dzieła Kopernika w odniesieniu do astronomii ma służyć niniejsza książka, przy czym nie tyle ma ona przedstawić historię rozwoju tej nauki, co próbę przekroju jej obecnego stanu. Bardzo krótki rys historyczny posłuży jedynie do przypomnienia rodowodu współczesnej astronomii, wywodzącej się w prostej linii od Mikołaja Kopernika”. Traktując o sprawach czysto specjalistycznych, astronomicznych potrafiła autorka nadać swoim wywodom tak przystępną formę kompozycyjną i literacką, że książka może być z przyjemnością czytana przez czytelnika nawet bardzo słabo przygotowanego. Stylem i swobodą narracji tomik ten z całą pewnością wyróżnia się spośród innych rozprawek „Biblioteczki Kopernikańskiej”.

Ukazanie się serii nawet popularnonaukowej o tak znacznej rozpiętości tematycznej, przygotowanej w dodatku przez liczne grono specjalistów z różnych dziedzin nauki stwarza dla recenzenta duże trudności w dokonaniu ogólnej oceny, która z punktu widzenia merytorycznego nie może — rzecz jasna — być w pełni kompetentna.

Dobrze pojęta popularyzacja wiedzy, co należy tu z pełnym przekonaniem podkreślić, wymaga publikacji na najwyższym poziomie rzeczowym i edytorskim. Warunki te „Biblioteczka Kopernikańska” Towarzystwa Naukowego w Toruniu spełnia bez zastrzeżeń. Autorzy poszczególnych tomików wykorzystali dla swych prac zarówno bogaty materiał źródłowy, jak i obszerną literaturę przedmiotu, o której w zasadzie w każdym tomiku, gdzie to było możliwe, podawano skrótową, lecz wyczerpującą informację bibliograficzną. W kilku wypadkach rozprawki wchodzące w skład „Biblioteczki Kopernikańskiej” stanowią ostatnie słowo, jakie nauka może w danej dyscyplinie powiedzieć. Nie oznacza to wprawdzie, że uniknięto wszelkich pomyłek rzeczowych, przeciwnie tu i ówdzie występują one, choć liczba ich jest niewielka, zwłaszcza w stosunku do rozmiarów edycji.

Stronie merytorycznej odpowiada równie wysoki poziom edytorski tegoż wydawnictwa, będący zasługą zespołu redakcyjnego Towarzystwa Naukowego w Toruniu i oddziału miejscowego Państwowego Wydawnictwa Naukowego. Na podkreślenie zasługuje zwłaszcza estetyczna szata zewnętrzna, staranna korekta oraz ukazanie się poszczególnych tomików przed głównymi uroczystościami jubileuszowymi.

„Biblioteczka Kopernikańska” spotkała się z dużym zainteresowaniem społecznym. Nakład poszczególnych tomików wynosi 20 tysięcy egzemplarzy, co jest liczbą bardzo wysoką. W sumie „Biblioteczka Kopernikańska” stanowi przedsięwzięcie nadzwyczaj udane, wydawcom i autorom należą się za to słowa uznania i wdzięczności.

¹⁴ W. Iwanowska, *Astronomia współczesna*, Toruń 1973, Biblioteczka Kopernikańska, nr 14.

DIE VERLAGSSERIE „KOPERNIKANISCHE BIBLIOTHEK“

Zusammenfassung

In der Verlagsserie „Biblioteczka Kopernikańska“ („Kleine Kopernikanische Bibliothek“) sind insgesamt vierzehn Bändchen erschienen, von denen vier eine zweite Auflage erlebten und vier weitere auch in deutscher oder englischer Übersetzung verlegt wurden. Jedes Bändchen erschien in einer Auflage von 20 Tausend Exemplaren, was als ein Verlagserfolg zu verzeichnen ist. Die „Kleine Kopernikanische Bibliothek“ wurde in der Abteilung Populärwissenschaftliche Arbeiten der Wissenschaftlichen Gesellschaft zu Toruń herausgegeben, und die meisten Bändchen wurden von den ortsansässigen Historikern und Astronomen verfaßt.

Die Hauptaufgabe dieser Serie war es, einem breiteren Leserkreis wissenschaftlich fundierte Informationen über das Leben und Werk unseres Astronomen auf dem Hintergrund seiner Epoche und des näheren sozialpolitischen, wirtschaftlichen, sowie kulturellen Milieus zu vermitteln.

Der Hauptwert der „Kleinen Kopernikanischen Bibliothek“ liegt in der gelungenen Verbindung der neuesten Ergebnisse der Copernicus-Forschung mit der allgemeinverständlichen populärwissenschaftlichen Darstellungsform. In dieser Hinsicht kann das ausgeglichene sachliche und verlagstechnische Niveau der „Kopernikanischen Bibliothek“ als ein Beispiel der richtig verstandenen Popularisierung des Wissens betrachtet werden.